

Johan Rova
Skötselenheten
010-2236389

Sändlista, bland annat länets
kommuner

Strategi för tillgänglighet till skyddade områden i Jönköpings län 2020-2024

Sammanfattning

Tillgänglighetsstrategin definierar målnivåer och konkretiserar de ambitioner som fastlagts i Länsstyrelsens riktlinjer för att tillgängliggöra de skyddade naturområden (natur- och kulturresevat, naturvårdsområden och nationalpark) som Länsstyrelsen Jönköpings län förvaltar. Strategin prioriterar också de tillgänglighetsåtgärder som är önskvärda 2020–2024.

Målnivåerna för **besöksanpassning** beskriver *hur mycket anordningar* (parkeringar, stigar, eldstäder, fågeltorn, etcetera) som ska finnas i området och målnivåerna för **tillgänglighet** beskriver *i vilken utsträckning området ska vara tillgängligt* ur olika aspekter (besöksfaser, funktionsvariationer, upplevelsevärden, språk, etcetera).

Tillgänglighetsstrategin innehåller i remissversionen följande:

- Beskrivningar av de aspekter på tillgänglighet som Länsstyrelsen har för avsikt att särskilt arbeta med under 2020–2024.
- Definitioner av målnivåer för besöksanpassning.
- Definitioner av målnivåer för tillgänglighet.
- Ambitioner för hur tillgängliggjorda natur-, kultur- och friluftslivsupplevelser i skyddade områden ska vara fördelade över Jönköpings län.

- Målsättningar för tillgänglighet och besöksanpassning i de skyddade områden som Länsstyrelsen förvaltar.

När strategin är klar ska den även innehålla följande delar, som dock kommer att färdigställas först efter remissomgången:

- En bedömning av nuläget för tillgänglighet och besöksanpassning i dessa områden.
- En brist-/behovsanalys som anger vad som krävs för att gå från nuläge till mål för respektive skyddat område.

Bakgrund

Under de senaste 20 åren har Jönköpings län fått två kulturresevat och antalet statligt förvaltade naturresevat har ökat från ungefär 40 till närmare 140. Flera kommunalt beslutade naturresevat har också tillkommit. Dessutom är ytterligare naturresevat att vänta under de närmaste åren. Samtidigt som antalet resevat ökat har också kvalitetskraven höjts på de friluftslivsordningar som finns i skyddade områden. Under de senaste tio åren har också förväntningarna stigit för hur tillgänglig den skyddade naturen ska vara.

Ungefär hälften av det anslag för skötsel och förvaltning av natur- och kulturresevat (och andra skyddade områden) som Länsstyrelsen i Jönköpings län varje år erhåller från Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet används för byggnation, drift och underhåll av olika ordningar för friluftsliv i de skyddade områdena.

Ambitionen för hur mycket friluftslivsordningar som ska finnas i ett resevat är ofta angivet i skötselplanen för respektive område och resevatens föreskrifter styr vanligen i vilken utsträckning det är tillåtet att uppföra nya anläggningar. Dessa bedömningar är normalt gjorda enbart utifrån respektive områdes syften och behov

vid tiden för bildandet av reservatet. I takt med att fler reservat tillkommit och att kraven på tillgänglighet till områdena ökar har Länsstyrelsen konstaterat att det finns ett behov av att ha ett länsövergripande perspektiv på vilka områden som behöver olika anpassningar för friluftsliv och tillgänglighet. När nya naturreservat tillkommer ändras förutsättningarna för vilka områden som är mest lämpade att satsa på för ett tillgängligt friluftsliv. Det kan till exempel innebära att anläggningar i äldre naturreservat avvecklas när bättre möjligheter för ett tillgängligt friluftsliv i likartade naturtyper uppstår på annat håll. Över tid kan också slitage på naturmiljöerna kräva att besöksflöden omfördelas till andra skyddade områden.

Länsstyrelsen har under 2018 fastställt **riktlinjer för tillgänglighet** i de skyddade områden som Länsstyrelsen förvaltar (dnr 512-5035-2018). Tillgänglighetsriktlinjerna gäller tills vidare.

Tillgänglighetsstrategin (detta dokument) ska, med ett länsövergripande perspektiv, definiera, identifiera och prioritera de mål och konkreta tillgänglighetsåtgärder som ska genomföras under tidsperioden 2020–2024 för att på sikt uppnå riktlinjernas ambitioner. På sikt skulle viktiga friluftsområden som inte är skyddade också kunna inkluderas i kommande strategier.

Besöksanpassning och tillgänglighet

Länsstyrelsen i Jönköpings har valt att arbeta med två parametrar för strategisk planering av tillgänglig skyddad natur: besöksanpassning och tillgänglighet. **Besöksanpassning** innebär *hur mycket anordningar* (parkeringar, stigar, eldstäder, fågeltorn, etcetera) som ska finnas i området och **tillgänglighet** beskriver *i vilken utsträckning området ska vara tillgängligt* ur olika aspekter.

Länsstyrelsen har valt att strukturera målklassningen utifrån olika **faser av ett besök** i ett område (innan-under-efter besöket) och

några olika **typer av tillgänglighet** (framkomlighet, begriplighet, etcetera).

Målklassningen ska också ta hänsyn till ett urval av **naturtyper** och **upplevelser** som bedöms som representativa för länet eller som i övrigt anses allmänt intressanta och relevanta ur naturreservatsperspektiv.

Urvalet av områden som särskilt ska prioriteras för besöksanpassning och tillgänglighet ska också grundas på ett **geografiskt perspektiv**, med målsättningen att den tillgängliga naturen bör vara fördelad över länet i förhållande till befolkningen. Många av tankarna bakom denna struktur är hämtade från rapporterna *Tillgängliga natur- och kulturområden* och Naturvårdsverkets handledning i naturvägledning.

Målklassningen för besöksanpassning och tillgänglighet ska slutligen också göras med hänsyn till **respektive områdes syften och föreskrifter**.

Gränserna för målklasserna är sällan helt skarpa och måste ses i relation till respektive områdes förutsättningar. Hur det har sett ut historiskt i ett område kan i vissa fall påverka målklassningen, men det ska inte utgöra huvudkriterium.

Målklassningen ses över vid behov och utgör grunden för de närmaste årens prioriteringar. En höjning av målklass innebär ofta att fler anläggningar behöver byggas och nya tillgänglighetshöjande åtgärder behöver genomföras, medan en sänkning av målklass i framför allt besöksanpassning kan innebära att anordningar ska rivas eller avvecklas på sikt.

Målklassningen förväntas bidra till en effektivare förvaltning, bättre resurshushållning och en sammantaget ökad tillgänglighet till reservat, naturvårdsområden och Store Mosse nationalpark. Den förväntas också kunna vara ett stöd vid ansökningar om medel för

tillgängliggörande av natur (till exempel: kommunernas ansökningar om LONA, landsbygdsutvecklingsstöd och Leader-projekt; ideella föreningars ansökningar om medel från Allmänna arvsfonden; länsstyrelsens ansökan om eventuella särskilda satsningar från Naturvårdsverket) och vid revideringar av skötselplaner och reservatsbeslut.

Besökets faser

För att ett område ska upplevas som tillgängligt måste hela kedjan från att förbereda sig inför besöket till att komma hem igen upplevas som tillgänglig. Ett område kan betraktas som tillgängligt när:

1. Besökaren har möjlighet att känna till att området finns och i förväg få detaljerad information om området, var det ligger, hur man tar sig dit och därifrån, vilken service (anläggningar, anordningar, ved, etc.) som finns på plats och vilka föreskrifter som gäller (bra webbinfo).
2. Besökaren har möjlighet att ta sig ut till området och hem igen (bra transportmöjligheter och vägvisning, inte bara med bil utan även med till exempel färdtjänst, kollektivtrafik och cykel).
3. Besökaren har möjlighet att på plats ta del av den information som finns om området, inklusive var områdets gräns går och vilka föreskrifter som gäller (bra informationstavlor).
4. Besökaren har möjlighet att hitta och orientera sig i området (bra skyltning och vägvisning).
5. Besökaren har möjlighet att röra sig i området (bra stigar och vägvisning, även under skiftande väderförhållanden och årstider).

6. Besökaren har möjlighet att stanna till och uppleva området (bra rast- och upplevelseplatser och information).

För att tillgängligheten ska hållas på rätt nivå, för att göra det lättare för en besökare att få specifik information inför ett besök och för att efter ett besök få in erfarenheter och tips från besökarna i området är det också viktigt att:

7. Besökaren har möjlighet att lämna synpunkter och kommunicera med områdets förvaltare.

Typer av tillgänglighet

Framkomlighet

Framkomligheten är viktig för alla som vill besöka ett naturområde, och det är viktigt att den fungerar för alla faser i ett besök: från planering innan avfärd hemifrån till vistelsen i naturen, inklusive toalettbesök och väntan på eventuell serviceresor hem.

I framkomligheten ingår bland annat:

- Att det går att komma till området. En god framkomlighet betyder att området är tillgängligt med flera olika transportslag eller färd sätt. Det ska till exempel finnas parkeringsplatser som är dimensionerade för färdtjänstbilar och urlastning av barnvagnar, men också möjlighet att nå området med kollektivtrafik och cykel.
- Att det går att hitta till och från området. Flera skyddade områden ligger en bit från större vägar och samhällen. Andra kan ligga tätortsnära men "gömda" bakom bostadsområden. I båda fallen kan områdena vara svåra att hitta för den som saknar lokalkännedom eller annars har svårt med koncentration och orienteringsförmåga. En hög framkomlighet innebär att det finns tydlig och begriplig skyltning längs bil-, cykel-, och gångvägar så att besökare

hittar rätt. Det är också viktigt att det finns tydlig skyltning *från* området, så att besökare hittar tillbaka till större vägar, busshållplatser, etcetera. För vägvisning utanför området kan Länsstyrelsen behöva samarbeta med Trafikverket, kommuner och privata markägare.

- Att det går att ta sig runt i området. En hög framkomlighet innebär att så många som möjligt kan förflytta sig självständigt och säkert till och mellan intressanta platser och upplevelser i området. Hela kedjan i besöket måste fungera tillsammans, från ankomst till upplevelse och hem igen. Oftast innebär det att gångstråken har ett underlag som är jämnt och fast, samt att man kan ta sig fram utan att behöva passera branta lutningar, trappor, stättor, krångliga grindar eller andra trånga passager. Ibland kan räcken behövas som stöd. Områden som ska vara tillgängliga under vintertid måste också röjas från snö och hal is. Det är också viktigt att planera så att ökad framkomlighet inte för med sig faror – det är till exempel olämpligt att en led som anpassats för rullstolar och personer med nedsatt syn också skyltas som cykelled.
- Att det går att stanna en stund i området. En hög framkomlighet betyder till exempel att det finns bänkar att vila på längs med längre ledsträckor och att rastbord, grillplatser och utsiktsplatser är utformade så att de kan nyttjas från rullstol eller med barnvagn. Bänkar kan behöva vara försedda med armstöd för att göra det enklare att resa sig eller sätta sig ner. En hög framkomlighet kräver också att det finns toaletter för besökare som snabbt eller ofta är i behov av sådana (gäller till exempel besökare med nedsatt rörelseförmåga), men också för att personer som av olika skäl inte kan eller vill "gå bakom en buske" ska kunna besöka området. Att det finns toaletter, och i vissa fall även

papperskorgar eller andra sophanteringsplatser, minskar också risken att vissa delar av området blir otillgängligt av sanitära orsaker.

Information och upplevelser för många sinnen

Anordningar för information och vägledning i de skyddade områdena bör kunna användas med flera olika sinnen.

Anordningarna bör också generellt utformas så att de lockar besökare att uppleva området med fler sinnen än syn och hörsel.

En god tillgänglighet för olika sinnen betyder bland annat:

- Att så många som möjligt kan förflytta sig självständigt inom området och hitta säkert till intressanta platser och upplevelser.
- Att skyltning och vägvisning ska vara utformad så att den visuellt är tydlig, med bra kontraster i text, bilder och symboler. Skyltningen ska inte innehålla betydelsebärande färgkombinationer som är svåra att uppfatta för till exempel den som är röd-grön färgblind.
- Att ledstråk (stigar, ramper, broar, etc.) ska konstrueras så att de kan följas med teknikkäpp och ha tydliga kontraster.
- Att trafikerade vägar ska kunna passeras säkert av alla.
- Att informationen om området finns tillgänglig på flera olika sätt, till exempel via audioguider, telefonsvarare, storstil på infoskyltar, symboler, korta sammanfattningar, instruktioner och telefonnummer (hellre än QR-kod!) i punktskrift, taktila kartor, teckentolkning via app, guideade turer, och så vidare.
- Att anordningar är användbara av alla, vilket till exempel betyder att det ska gå att hitta till dem, att det är bra ljusinsläpp på toaletterna, att det inte finns osynliga utstickande hörn som man slår i, att utsiktsplatser och fågeltorn fungerar för både långa och korta (till exempel att

barn kan se över/genom ett räcke utan risk att falla), att det finns beskrivningar av vad man "ser" på en viss plats, och så vidare.

- Att skyltar och annan vägledning uppmanar besökare att nyttja flera olika sinnen och hjälpa besökaren att tolka andra sinnesintryck än syn och hörsel, till exempel med uppmaningar att stanna och uppleva en iskall och fuktig klippskreva, att känna hur skrovliga olika bergarter är, att känna skillnad på doften hos olika trädslag, större bestånd av doftande blommor som älgört och linnéa, doften av myr, viltväxlar och så vidare.
- Att skyltar och annan vägledning hjälper besökarna att förstå upplevelsen. Exempel: På en utsiktsplats skyltar man med vad de olika kullarna och kyrktornen som man ser heter; på en mosse förklarar man varför sileshåret kan växa på mossen men inte överlever i skogen.

Begriplighet: Det ska vara lätt att veta vad som gäller

Det bästa är om anordningar i skyddad natur utformas så att besökare leds till att utöva ett önskvärt beteende utan att behöva tänka efter. Exempel på detta är att tillhandahålla välskötta tältplatser med god service för att på så sätt minska problem med olovlig tältning, att anlägga en bekväm spång som leder besökare runt känsliga ytor eller en väl markerad stig som leder besökare bort från områden med häckande rovfåglar.

Ibland krävs det dock instruktioner, till exempel när det handlar om föreskrifter som koppeltvång eller eldningsförbud. Nuförtiden kan det också handla om sådant som tidigare generationer har betraktat som självklarheter, som hur man använder ett utedass, eller sådant som kan upplevas som krångligt för äldre, till exempel hur man installerar en viss applikation på telefonen för att få tillgång till

utökad information om naturreservatet. Den skyddade naturen nyttjas också allt mer av turister och invandrare, vilket innebär att alla besökare inte har svenska som förstaspråk.

Uppmaningar och instruktioner ska därför vara utformade så att så många som möjligt kan begripa dem. Förståelse kan underlättas på till exempel följande sätt:

- Viktig information som en besökare ska känna till inför ett besök (till exempel föreskrifter) ska finnas tillgänglig på reservatets webbplats eller motsvarande.
- Skötselåtgärder eller andra händelser som kan påverka upplevelserna eller tillgängligheten i ett område annonseras snabbt på webbplats eller motsvarande, så att besökare får möjlighet att anlända förberedda. Det handlar inte bara om att få med sig matsäck och rätt utrustning. Tänk också på att vissa personer upplever ångest vid plötsliga förändringar, som till exempel att ett favorit-träd har blåst ner eller att en brygga tagits bort, och då är det viktigt att få möjlighet att bearbeta händelsen redan i förväg.
- Föreskrifter och instruktioner ska skyltas i text på olika språk, på lättläst svenska och med standardiserade symboler.
- Upprepa de mest relevanta symbolerna på stolpar längs leder, vid infarter till området och vid rastplatser.
- Använd färg- och symbolkodning av leder och stigar och använd samma färger/symboler konsekvent i kartmaterial för området.
- Ange avstånd på vägvisningar.
- Peka ut åt vilket håll närmaste parkering/entré kan nås (och namn på entrén om det finns flera i området).
- Sätt upp instruktioner om vedhantering, hur utedass ska användas, etcetera, på aktuella platser. Det finns besökare

som inte vågar använda utedass på grund av att de inte vet hur de fungerar.

- Om det finns flera entréer, rastplatser eller större stigförgreningar ska de ges olika namn och namnen ska vara markerade på både skyltar i terrängen och på kartor i foldrar och på informationstavlur. På så vis får alla besökare lättare att känna sig säkra på var de befinner sig och hur de ska ta sig vidare till nästa besöksmål. Platsnamnskyltar vid parkeringar och andra hållpunkter underlättar också för serviceresornas personal att veta att man hämtar och lämnar på rätt plats. En tydlig platsnamnsskytning underlättar också kommunikationen med räddningstjänst vid en nödsituation och reservatsförvaltaren om någon vill rapportera brister på en anordning.
- Försök att motivera föreskrifter. På så sätt ökar förståelsen för föreskriften och chansen till efterlevnad ökar – även om det troligtvis aldrig kommer att gå att få vissa normalstörda personer att hålla sin hund kopplad.
- Vad som är tillräckligt tillgängligt är en personlig fråga och det som är en stimulerande utmaning för en person kan vara ett oöverstigligt hinder för en annan. Drönarfotograferade filmer eller virtuella promenader på webben kan vara ett sätt för en besökare att förbereda sig och för att ta reda på om en stig uppfyller de krav på tillgänglighet som besökaren efterfrågar. Tänk på att visuell information på webben också behöver vara syntolkad och textad för att vara fullt tillgänglig.

Naturtyper

Sett över länet som helhet är ambitionen att de mest karakteristiska och besöksintressanta naturtyperna ska finnas tillgängliga för så

många som möjligt. Länsstyrelsen har valt att i tillgänglighetsarbetet särskilt beakta följande naturtyper:

- Våtmarker (myrar, kärr och mossar)
- Rinnande vatten (bäckar, åar)
- Sjöar och tjärnar
- Gammelskogar (barr)
- Lövskogar
- Ängar och betesmarker

För alla skyddade områden har en bedömning gjorts av hur bra naturtypsupplevelse en någorlunda naturintresserad allmänhet med viss vana av att vistas i Sveriges natur kan få vid ett besök i området. Hänsyn har dock bara tagits till de naturtyper som torde vara mest besöksvärda i samband med en ordinär utflykt till området. Naturtyperna är inte närmare definierade och avses snarare avspegla en vardaglig naturtypsuppfattning än till exempel vilka Natura2000- eller KNAS-naturtyper som finns registrerade i områdena. Bedömningen av naturtypsupplevelse grundar sig inte nödvändigtvis på de kriterier som använts för att motivera områdesskyddet (till exempel förekomst av hotade arter, internationellt utpekade naturtyper, vetenskapligt intressanta naturfenomen, etcetera) utan mer på hur mycket en tänkt genomsnittlig besökare kan få ut av allmän friluftslivs-/naturupplevelse vid ett besök – antingen helt oförberedd eller med hjälp av fördjupande naturvägledning (skyltar, guider, etcetera) på plats. En unik, mycket skyddsvärd och för experten synnerligen intressant företeelse kan således bli bedömd som ointressant ur allmänhetens perspektiv om det skulle kräva mycket information eller anordningar för att göra den begriplig eller tillgänglig.

Bedömningen har gjorts i en fyrgradig skala och poängsättning har gjorts utifrån följande grunder:

- 0 poäng Naturtypen kan finnas, men är otillgänglig eller annars utan avgörande betydelse för planering av friluftslivsaktiviteter i området.
- 1 poäng Naturtypen finns och bidrar visserligen till helhetsupplevelsen vid ett besök, men utgör inte den huvudsakliga anledningen till att planera friluftslivsaktiviteter i området.
- 2 poäng Området är en av de ca 20–30 bästa skyddade områdena i länet för att uppleva denna naturtyp.
- 3 poäng Området är en av de ca 10 bästa platserna i länet för att uppleva denna naturtyp. ”En plats som alla länsinnevånare och naturintresserade turister någon gång borde besöka!”

Upplevelser

Alla friluftslivsupplevelser i den skyddade naturen är inte nödvändigtvis kopplade till en viss naturtyp. Länsstyrelsen har därför valt att också beakta möjlighet till följande upplevelser vid arbetet med att prioritera tillgängliggörande av skyddad natur:

- Kulturhistoriska upplevelser
- Geovetenskapliga upplevelser
- Botaniska upplevelser
- Fågelskådning
- Utsikt
- Tystnad och vildmarkskänsla
- Utflyktsmål (ett område värt att åka till för att under flera timmar bedriva friluftslivsaktiviteter; troligen har en besökare också matsäck med sig)

Denna bedömning har i huvudsak gjorts på samma sätt som när det gäller upplevelsen av naturtyper. Även här har hänsyn i första hand tagits till upplevelser som en någorlunda allmänbildad besökare med vana av svensk natur kan förväntas uppskatta och ta till sig i samband med en utflykt till området. Upplevelserna är inte närmare definierade och de är inte heller i detta fall nödvändigtvis grundade på de kriterier som använts för att motivera områdesskyddet.

Under arbetet med att ta fram denna strategi har också möjlighet till tillgängliga jakt- och fiskeupplevelser tagits upp till diskussion. Länsstyrelsen har dock valt att inte ta med dessa upplevelser generellt i tillgänglighetsstrategin. När det gäller jakt finns det knappt några skyddade områden i länet där jakt skulle vara möjlig men inte redan är långsiktigt upplåten, och det är också oklart hur jakt skulle kunna tillgängliggöras i naturreservat. I fråga om fiske är det få platser i länets skyddade natur där fiskerätten hanteras av reservatsförvaltningen – i de flesta fall där vatten ingår i naturreservat ligger fiskerätterna kvar hos tidigare fiskerättsinnehavare. Rullstolstillgängligt fiske erbjuds å andra sidan redan på flera platser utanför skyddad natur. I enstaka fall (till exempel Hökensås) kan det dock vara motiverat att göra satsningar på tillgängligt fiske i ett gemensamt projekt med övriga intressenter i det skyddade området, men då som en del i totalupplevelsen vid ett besök i det skyddade området.

Bedömningen av upplevelsevärden har gjorts i en fyrgradig skala och poängsättning är baserad på följande grunder:

- 0 poäng Upplevelsen kan finnas, men är otillgänglig eller annars utan avgörande betydelse för planering av friluftslivsaktiviteter i området.
- 1 poäng Upplevelsen finns och bidrar visserligen till helhetsupplevelsen vid ett besök, men utgör inte den huvudsakliga anledningen till att planera friluftslivsaktiviteter i området.
- 2 poäng Området är en av de ca 20–30 bästa skyddade områdena i länet för att få denna upplevelse.
- 3 poäng Området är en av de ca 10 bästa platserna i länet för att få denna upplevelse. ”En plats som alla länsinnevånare och naturintresserade turister någon gång bör besöka!”

Geografisk fördelning

I den mån det är möjligt bör platserna med tillgängliga och särskilt besöksvärda naturtyper och upplevelser finnas inom gångavstånd (ca 2 km) från kollektivtrafik och helst på minst två platser vardera inom länet.

Under förutsättning att serviceresorna i Jönköpings län fungerar som idag är bedömningen att länets mest besöksintressanta skyddade områden är tillgängliga för de flesta länsinnevånarna inom en restid på ungefär 1,5 timmar, oavsett bostadsadress. Detta bedöms vara en rimlig restid för den som är intresserad av att besöka en viss naturtyp eller ta del av en specifik naturupplevelse.

Samverkan med andra

För att generellt sett erbjuda tillgänglig natur bör tätortsnära områden – och andra områden som har eller förväntas få många besökare – prioriteras för åtgärder som gör dem så tillgängliga som möjligt ur så många aspekter som möjligt. Här kan ett samarbete

ske med länets kommuner, som ofta tillhandahåller tätortsnära naturområden med hög tillgänglighet. En del i samarbetet bör vara att arbeta gemensamt för en bra fördelning av olika typer av tillgänglig natur, oavsett om den är skyddad i naturreservat eller inte, sett över Jönköpings län som helhet.

I vissa fall är det helt fristående aktörer som tillhandahåller anordningar och tillgänglighet i skyddad natur. Exempel på detta är naturreservatet Isaberg, där Isabergsstiftelsen ansvarar för bland annat alla anordningar som har med skidåkningen i området att göra. Andra exempel på liknande situationer är Taberg och kulturreservatet Åsens by. I sådana fall har bara de anordningar som hör till själva reservatsförvaltningen tagits med i strategins bedömning och målsättning av besöksanpassning och tillgänglighet.

För att den skyddade naturen ska vara tillgänglig med serviceresor är det viktigt att förvaltaren samarbetar med Region Jönköping och beställningscentralen för serviceresor. Beställningscentralens personal och serviceresornas chaufförer måste också vara utbildade och ha tillgång till koordinater och namn på destinationer (parkeringsplatser, anslutningspunkter) till den skyddade naturen, i kombination med att platserna är tydligt markerade med platsnamn i terrängen. Hur bra serviceresorna till skyddad natur fungerar bör kontinuerligt utvärderas av Länsstyrelsen i samarbete med handikapprörelsens organisationer och Region Jönköping.

Besöksanpassning

Hur besöksanpassat ett område ska vara anges i en fyragradig skala där 0 innebär lägst anpassning (i princip inga anordningar) och 3 innebär en stor mängd och variation i anordningar.

De fyra målklasserna kan kort sammanfattas på följande sätt:

- 0 I princip ska inga anordningar finnas förutom gränsmarkering, sparsamt utformad informationstavla (karta, syfte, föreskrifter) och möjligen en parkeringsyta (i första hand för tillsynsbesök).
- 1 Förutom gränsmarkering och informationstavla kan det finnas parkeringsyta, markerade stigar och enstaka rastplatser. Andra befintliga anordningar får behållas, men nya tillkommer endast i undantagsfall.
- 2 Gränsmarkering och informationstavla. Lite högre krav på mängden information som tillhandahålls via webb och på informationstavlorna. Anvisad parkering ska finnas och området ska vara skyltat från allmän väg. Det ska finnas markerade stigar i området och olika friluftslivsanordningar, som till exempel grillplatser och eventuellt toalett.
- 3 Gränsmarkering och informationstavla. Höga krav på utförlig och varierande information på webb, informationstavlorna och i folder. Området bör gå att nå med kollektivtrafik och vägs skyltning ska finnas. Det ska finnas parkeringsmöjlighet för bussar. Flera olika leder av olika längd och karaktär ska finnas i området, samt ett större utbud av anordningar som fågeltorn, toaletter, grillplatser, etcetera.

Detaljerade kriterier för besöksanpassning

Det olika nivåerna är inte knivskarpt avgränsade och eftersom varje område är unikt måste i praktiken både undantag och gränsfall accepteras när det handlar om att i ett senare skede bedöma om

målnivån för ett område har uppfyllts. För att underlätta både målformulering och utvärdering kan målklasserna brytas ner till de olika faserna av ett besök och formuleras utifrån de faktorer som kan anses viktigast för att målen ska nås.

1. Besökaren ska ha möjlighet att känna till att området finns och i förväg få detaljerad information om området, var det ligger, hur man tar sig dit och därifrån, vilken service som finns på plats och vilka föreskrifter som gäller.

1a Webb-information

0	Det ska finnas grundläggande uppgifter om syfte, föreskrifter, länk till beslut och skötselplan, karta och vägbeskrivning (inklusive koordinater till eventuell parkering). Kort text om vad som finns att uppleva i området.
1	Det ska finnas grundläggande uppgifter om syfte, föreskrifter, länk till beslut och skötselplan, karta och vägbeskrivning (inklusive koordinater till parkering och uppgift om eventuell närliggande cykelbana eller hållplats för kollektivtrafik). Kort text om vad som finns att uppleva i området.
2	Utöver grundläggande uppgifter ska det också finnas kortfattad information om särskilt intressanta företeelser och upplevelser i området.
3	Utöver grundläggande uppgifter ska det också finnas utförligare information om vissa företeelser och upplevelser i området.

2. Besökaren ska ha möjlighet att ta sig till området och hem igen.

2a Tillfartsvägar

0	Tillfartsväg för personbil behöver ej finnas. Hållplats för kollektivtrafik behöver ej finnas.
1	Tillfartsväg för personbil och eventuellt buss kan finnas vid behov. Hållplats för kollektivtrafik behöver ej finnas.
2	Tillfartsväg för personbil och buss ska normalt sett finnas om det inte finns särskild anledning att inte ha det. För tätortsnära områden bör GC-väg till området finnas från samhällets centrum eller från närmaste hållplats för kollektivtrafik. Hållplats för kollektivtrafik behöver ej finnas.
3	Tillfartsväg för personbil och buss ska finnas. För tätortsnära områden ska GC-väg till området finnas från samhällets centrum eller från närmaste hållplats för kollektivtrafik. Hållplats för kollektivtrafik ska om möjligt finnas.
Anmärkning	Viktigt att uppmärksamma länstrafiken på behov av hållplats för klass 3-områden. GC-vägar planeras ihop med kommunen. Tillfartsvägar, GC-vägar och hållplatser involverar ofta flera parter och Besöksanpassningen måste anpassas till varje områdes samlade förutsättningar (som dock kan variera över tid, när till exempel nya bostadsområden eller busslinjer byggs ut).

2b Vägskyltning från allmän väg

0	Vägskyltning från allmän väg ska endast finnas i undantagsfall (till exempel om skyltning finns sedan tidigare).
1	Skytning från allmän väg kan eventuellt finnas om det finns särskilda skäl (till exempel att många är intresserade att besöka området trots att det inte är särskilt besöksanpassat).
2	Skytning från allmän väg ska finnas.
3	Skytning från allmän väg ska finnas. Premium: Brunvit skyltning.

Anmärkning	Skytning från allmän väg ansöks hos Trafikverket men bekostas av reservatsförvaltningen.
-------------------	--

2c Vägskyltning från/längs enskild väg

0	Vägskyltning från enskild väg ska endast finnas i undantagsfall (till exempel om skyltning finns sedan tidigare).
1	Skytning från/längs enskild väg kan eventuellt finnas om det finns särskilda skäl (till exempel att många är intresserade att besöka området trots att det inte är särskilt besöksanpassat).
2	Skytning från/längs enskild väg ska finnas.
3	Skytning från/längs enskild väg ska finnas.
Anmärkning	Skytning längs enskild väg beslutas i samråd med väghållaren och bekostas av reservatsförvaltningen.

2d. Parkeringsplatser

0	Nya parkeringsplatser för bilar och/eller bussar ska ej anläggas. Redan existerande parkeringsplatser får finnas kvar och får underhållas om de fortfarande fyller något behov.
1	Nya parkeringsplatser för bussar ska ej anläggas. Parkeringsplats för ett fåtal personbilar kan finnas om det finns behov.
2	Parkeringsplatser för personbilar och även buss (med vändmöjlighet) ska finnas om förhållandena på platsen tillåter det.
3	Minst en större parkering för personbilar och minst en bussparkering ska finnas om förhållandena på platsen tillåter. Premium: Laddningsmöjligheter för elbilar.
Anmärkning	Även i områden med Besöksanpassning 0 och 1 kan det ibland vara ekonomiskt och praktiskt försvarbart att ha parkering och enstaka andra anordningar av historiska skäl eller på grund av andra speciella förutsättningar.

3. Besökaren ska ha möjlighet att på plats ta del av den information som finns om området, inklusive var områdets gräns går och vilka föreskrifter som gäller.

3a. Gränsmarkering

0	Gränsmarkering ska finnas enligt gällande praxis.
1	
2	
3	Gränsmarkering ska finnas enligt gällande praxis. Därutöver extra tydlig gränsmarkering vid alla passager (stigar, vägar, kanotleder, etc.) in i området.

3b. Informationstavla och tematavlor

Med tematavlor menas fristående informationstavlor som till exempel handlar om någon art, naturtyp eller historisk plats ute i det skyddade området.

0	Informationstavlan ska bara uppfylla rekommenderad miniminivå. Särskilda tematavlor ska inte finnas.
1	Utöver miniminivå kan informationstavlan, om det finns behov, innehålla tips till besökare och mer utförlig information om områdets natur- och kulturhistoria, arter man kan hitta, foton och illustrationer. Särskilda tematavlor ska normalt sett inte finnas.

2	Utöver miniminivå ska informationstavlan, om det finns behov, innehålla tips till besökare och mer utförlig information om områdets natur- och kulturhistoria, arter man kan hitta, foton och illustrationer. Särskilda informationstavlor kan finnas utifrån områdets behov och förutsättningar.
3	Utöver miniminivå ska informationstavlan, om det finns behov, innehålla tips till besökare och mer utförlig information om områdets natur- och kulturhistoria, arter man kan hitta, foton och illustrationer. Särskilda informationstavlor ska finnas utifrån områdets behov och förutsättningar.

4. Besökaren ska ha möjlighet att hitta och orientera sig i området.

4a. Folder

0	Folder ska ej produceras.
1	Folder ska ej produceras.
2	Folder kan eventuellt finnas om särskilt behov finns.
3	Folder ska finnas.

5. Besökaren ska ha möjlighet att röra sig i området.

5a. Stigar och leder

0	Stigar ska normalt sett inte anläggas. Om det finns stigar behöver de inte vara markerade.
1	Stigar kan finnas. Om de finns ska de vara markerade.
2	I normalfallet ska det finnas stigar och de ska vara markerade och regelbundet underhållna.
3	Ja, vanligtvis ska det finnas flera markerade stigar eller ett system av leder och/eller spänger med möjlighet att välja stigar av olika längd, karaktär och/eller svårighetsgrad. Eventuellt finns vinterleder markerade om området passar för skidåkning. Eventuellt även andra leder, som kanotleder, cykelleder, ridleder, etc. Premium: Preparerade skidspår.

6. Besökaren ska ha möjlighet att stanna till och uppleva området.

6a. Toalett

0	Toalett ska ej uppföras.
1	Toalett ska ej uppföras. Eventuell befintlig toalett får behållas om särskilda behov föreligger.
2	Toalett kan uppföras om särskilt behov finns.
3	Toalett ska finnas (ibland på flera platser).
Anmärkning	Dass/toalett kan anses motiverat om: (1) Besökaren förväntas vistas länge i området (till exempel om det finns badplats) , (2) Det är ett område som ska ha hög tillgänglighet, (3) Det är ett område som många besöker, (4) Det är ett barnvänligt område, (5) Det finns risk för sanitära olägenheter som ett dass kan motverka.

6b. Rastbord, grill- och rastplatser

0	Grill- och rastplatser ska ej anläggas. Befintliga får finnas kvar och underhållas.
1	Grill- och rastplatser kan vid behov uppföras. Grillplatser endast om eldning är tillåten.
2	Grill- och rastplats ska finnas. Grillplats endast om eldning är tillåten. Eldning i första hand med medhavd ved eller grillkol.
3	Grill- och rastplatser (ofta flera på olika ställen) ska finnas. Grillplatser dock endast om eldning är tillåten. Om det finns grillplatser bör det också finnas ett påfyllt vedförråd.

6c. Övriga anordningar, som utsiktsplattform, fågeltorn, vindskydd, soptunnor, källsortering och liknande.

0	Ska ej anläggas. Befintliga får finnas kvar och underhållas om det finns särskilt behov att behålla dem.
1	Ska ej anläggas. Befintliga får finnas kvar och underhållas om det finns särskilt behov att behålla dem.
2	Kan eventuellt anläggas om specifikt behov finns. Befintliga får finnas kvar och underhållas om det finns särskilt behov att behålla dem.
3	Övriga anordningar kan finnas, ofta på flera platser inom området, och de kan utgöra en del av besöksupplevelsen.

6d. Utomhusutställning eller entréanläggning som beskriver många delar av områdets natur- och kulturvärden.

0	Ska ej anläggas.
1	Ska ej anläggas.
2	Kan eventuellt anläggas om särskilda skäl finns.
3	Bör finnas vid entré eller särskilt intressanta platser i området. Premium: naturum.

6e. Guidning

0	Sällsynta och i förväg annonserade guidningar.
1	Sällsynta och i förväg annonserade guidningar.
2	Guidning erbjuds på förutbestämda tider 1–2 gånger årligen.
3	Flera guidade turer erbjuds regelbundet under högsäsong.

Tillgänglighet

Hur tillgängligt ett område ska vara anges på en tregradig skala, där "A" är lägst grad och "C" innebär att området och dess anordningar ska vara tillgängliga för många ur flera olika aspekter. Observera att mängden anordningar och graden av tillgänglighet inte nödvändigtvis sammanfaller; ett område kan ha få anordningar men ändå vara tillgängligt.

De tre målklasserna kan kort sammanfattas på följande sätt:

- A Området är inte särskilt tillgängliggjort utöver de naturgivna förutsättningarna.
- B Åtminstone en sammanhållen kedja av anordningar och upplevelser (förbereda sig – anlända – ta sig runt – stanna till – uppleva – ta sig hem) ska vara framkomlig och kunna upplevas med rullstol och barnvagn, men under naturgivna förutsättningar (en stig kan till exempel tillåtas ha brantare lutning än rekommenderat om naturförutsättningarna eller föreskrifterna är begränsande). Det ska alltså vara möjligt att anlända med serviceresa (färdtjänstfordon) och, utifrån de naturgivna förutsättningarna, kunna röra sig i rullstol inom området, besöka en målpunkt, fika och gå på toaletten. Hur framkomligt området är ska en besökare kunna avgöra utifrån information i text, bild (eller film) på reservatets webbplats. Vissa krav på att information om området ska finnas på enkel svenska.
- C Högre krav på att fler delar av området och fler anordningar har hög framkomlighet och uppfyller Boverkets rekommendationer för mått och lutningar. I området finns också till exempel ljudguider, leder med handräcke, information i punktskrift, reliefkarta och foldrar på lätt svenska. Tillgängligheten i området ska framgå av information

i text, bild (eller film) på reservatets webbplats. Det ska vara möjligt att med lite framförhållning få guidning på teckenspråk eller med inriktning mot andra sinnen än syn och hörsel.

Detaljerade krav för tillgänglighet

Också för tillgänglighet är det svårt att ange skarpa avgränsningar mellan de olika målnivåerna, och även här måste både undantag och gränsfall accepteras när det handlar om att i ett senare skede bedöma om målnivån för ett område har uppfyllts. Vad som upplevs som tillräckligt tillgängligt för en person behöver inte heller upplevas som tillgängligt för någon annan med andra förutsättningar och erfarenheter. För att underlätta både målformulering och utvärdering kan också målklasserna för tillgänglighet brytas ner till de olika faserna av ett besök och formuleras utifrån de faktorer som kan anses viktigast för att målen ska nås.

1. Besökaren ska ha möjlighet att känna till att området finns och i förväg få detaljerad information om området, var det ligger, hur man tar sig dit och därifrån, vilken service som finns på plats och vilka föreskrifter som gäller.

1a. Webb-information

	A	B	C	Anmärkning
Generellt	Informationen på webben ska vara utformad enligt de krav för tillgänglig webb som formuleras av länsstyrelserna gemensamt. Om länsstyrelsernas webbplats eller kommunikatörer inte kan tillhandahålla den service som efterfrågas bör alternativ lösning för webbinformation övervägas.			Gäller till exempel standarder för talsyntes, PDF-format, etc. Överväg att nyttja andra appar än Lst-webben så länge den inte uppfyller reservatsförvaltningens krav. Till exempel Naturkartan, Nationalparkswebben.
Vägbeskrivning	Om parkering finns ska den synas i karta på webben och koordinater ska finnas angivna.	Webbinformationen innefattar karta med parkeringar utritade, koordinater och eventuella adresser till dem, samt vägbeskrivningar i textform. Om området går att nå med kollektivtrafik eller särskilda cykelvägar nämns även detta.		Koordinater eller adresser till parkeringar och samlingsplatser är viktiga inte bara för bilister generellt utan också för beställning av färdtjänst och för räddningstjänsten.
Antal språk och/eller presentationssätt	Informationen ska endast finnas på svenska.	Information kan om behov finns finnas på fler språk än svenska.	Information ska finnas på fler språk än svenska. Överväg film med teckentolkning.	
Ljud och bild	Minst en bild som beskriver något karaktäristiskt för området.	Informationen på webben kan innehålla flera bilder, bildspel eller kort film/ljudklipp om området.	Informationen på webben ska innehålla flera bilder och en eller flera korta filmer/ljudklipp om området.	
Informationens aktualitet	Informationen ska vara granskad åtminstone vart tredje år.	Informationen ska vara granskad varje år, senast i april.	Informationen ska vara granskad varje månad under mars-september.	Generellt sett är det viktigt för alla att informationen är korrekt och att den beskriver de verkliga förutsättningarna på platsen. Vissa personer behöver förbereda sig extra noga för att kunna och våga ta sig ut i naturen och för dem är det särskilt viktigt att informationen är uppdaterad.
Information om tillgänglighet hos anordningar	Information om tillgänglighet i området anges endast som att "Området är inte särskilt tillgängliggjort".	Tillgängligheten hos anordningarna i området ska finnas beskriven i karta, text och bild. Gäller för den mest tillgängliga kedjan av	Tillgängligheten hos anordningarna i området ska finnas beskriven i karta, text och bild (foto eller film). Gäller för alla kedjor av anordningar	Bra med filmer där man ser hur person i rullstol tar sig fram genom de mest kritiska partierna? Man vill i förväg och med stor noggrannhet kunna visualisera hur det kommer att se ut och fungera på plats. Viktigt för personer med nedsatt

		anordningar som kan ge en god upplevelse av området.	som kan ge en god upplevelse av området.	rörelseförmåga och personer som behöver förbereda sig mentalt av olika anledningar. Ibland (till exempel stigen genom Skråle Hie i Stuverysbäckens NR) kan det vara motiverat att särskilt ange att en stig är "mycket krävande" även i ett område med låg tillgänglighet.
Virtuellt besök (VR-glasögon eller liknande teknik)	Virtuellt besök ska inte erbjudas.		Ja, på sikt (efter 2024?) bör de mest intressanta delarna av området (inte nödvändigtvis bara de mest populära och lättillgängliga sträckorna) kunna besökas virtuellt.	Man vill i förväg och med stor noggrannhet kunna visualisera hur det kommer att se ut och fungera på plats.
Aktuella händelser och förändringar	Aktuella förändringar, händelser och skötselåtgärder informeras endast i undantagsfall annat än vid ordinarie uppdatering av reservatsinformationen.		Ja, så fort något som kan påverka upplevelsen inträffar ska informationen uppdateras eller ny information läggas ut. Exempel: skötselåtgärder som kan väcka frågor eller orsaka osäkerhet och ångest hos besökare.	Innefattar uppdatering av information om trasiga anordningar, naturvårdsåtgärder som pågår, etc. Också säsongsbunden information, till exempel om att stigar och vägar inte underhålls vintertid eller från och med datum XX....

2. Besökaren ska ha möjlighet att ta sig till området och hem igen.

2a Tillfartsvägar

	A	B	C	Anmärkning
Säkerhet	Lagstadgade säkerhetskrav på eventuella trafikanordningar.		Planskilda korsningar mellan bil/tågtrafik och gång/cykeltrafik ska eftersträvas för de stigar/leder som förvaltas i området. Gång- och cykelleder separerade från biltrafik.	
Alternativa färd sätt	Inga särskilda krav.	Området ska kunna nås landvägen med bil, cykel och till	Området ska kunna nås landvägen med bil, cykel och till fots (om det är inte är en ö). Området ska om	Den som inte har tillgång till bil av olika anledningar (ekonomiskt, livsstilsmässigt, medicinskt...) bör också ha möjlighet att kunna

		fots (om det är inte är en ö).	möjligt också kunna nås med kollektivtrafik inom rimligt gångavstånd.	komma åt natur som ligger en bit från den mest tätortsnära.
Snöröjning och vinterväghållning	Snöröjning och vinterväghållning ska ej ske.	Normalt ska ingen snöröjning ske. Undantag: om det finns markerade vinterleder eller om området annars är besöksvärt vintertid så ska det också finnas en parkeringsplats med tillfartsväg som hålls röjd från snö.	Om det finns vinterleder eller skidspår i förvaltarens regi så ska det också finnas en anslutande väg med parkeringsplats som hålls röjd från snö, åtminstone under varje fredag-söndag.	

2b Vägskyltning från allmän väg

	A	B	C	Anmärkning
Utformning av skyltar	Eventuella skyltar ska vara utformade enligt gängse standard för trafikskyltar, vilket bland annat innebär att de ska vara lagom stora, ha bra kontrast och använda standardiserade symboler.			Anses i normalfallet uppfyllas när Trafikverket har ombesörjt skyltningen.

2c Vägskyltning från/längs enskild väg

	A	B	C	Anmärkning
Utformning av skyltar	Eventuella skyltar ska vara lagom stora utifrån vägens standard och hastighetsförhållanden, samt ha bra kontrast och innehålla standardiserade symboler.			Kraven är inte lika höga som Trafikverkets krav, till exempel kan trä- eller gatuskyltar vara acceptabla.
Skyltning ska fungera i alla riktningar	Inga särskilda krav.	Längs tillfartsvägarna (också längs cykelvägar och gångvägar) ska på kritiska platser/vägskal efter sista avfart från allmän väg finnas skyltning som visar vägen både till och från området. Premium: Brunvit skyltning.		Skyltning från (ut ur) området (till exempel mot större väg, centrum, busshållplats eller järnvägsstation) är viktigt för att ge trygghet åt personer med kognitiva funktionsnedsättningar och alla andra som är osäkra på sitt lokalsinne.

2d. Parkeringsplatser

	A	B	C	Anmärkning
Parkeringsplatsens konstruktion och funktion	Inga särskilda krav på tillgänglighet.	Vägar och parkeringar ska vara konstruerade så att området kan nås med personbil och färdtjänstfordon, eventuellt även med	Vägar och parkeringar ska vara konstruerade så att området kan nås med personbil, buss och färdtjänstfordon. Det ska finnas minst	

		buss. Om det finns rullstolsanpassade anordningar i området ska det finnas minst en handikappmarkerad parkeringsplats och möjlighet för färdtjänstbil att hämta/lämna på parkeringsplatsen.	en handikappmarkerad parkeringsplats och möjlighet för färdtjänstbil att hämta/lämna på platsen. Det ska finnas ett regnskydd att vänta under för färdtjänstresenärer.	
--	--	---	--	--

3. Besökaren ska ha möjlighet att på plats ta del av den information som finns om området, inklusive var områdets gräns går och vilka föreskrifter som gäller.

3a. Gränsmarkering

	A	B	C	Anmärkning
Kvalitet	Inga krav utöver Naturvårdsverkets rekommendationer.			Där väg passerar reservatsgräns kan extra stolpe placeras ut för tydlighets skull.

3b. Informationstavla och tematavlor

Med tematavlor menas fristående informationstavlor som till exempel handlar om någon art, naturtyp eller historisk plats ute i det skyddade området.

För samtliga områden gäller att informationstavlan ska uppfylla miniminivå enligt "Att skylta skyddad natur":

- Blå ram (SIS 307 mörkblå, PMS nr 302, NCF nr 30–70 R80B) och stjärna, text Naturreservat/ Nationalpark/ Naturminne/ Biotopskydd.
- Vit/ljusgrå bakgrund, svart text.
- Karta med text, skalstreck, norrpil, teckenförklaring, markering av informationsskyltens plats och reservatets avgränsning (röd färg på kartan).
- Rubrik "Välkommen till ...".
- Syftet med reservatet.
- Föreskrifter för allmänheten. § -tecken före föreskrifterna.
- Förvaltare.

- Markägarkategori, till exempel enskild, staten, X-kommun.
- Storlek.
- Beslutsår.
- Undertecknas av beslutsfattande myndighet, det vill säga länsstyrelse eller kommun (i nationalparker även Naturvårdsverket).
- Naturvårdsverkets logotype på nationalparksskyltar.
- Vedertagna symboler används på skylten, SIS 03 12 11 "Bildsymboler för sport och fritid".
- Skyltens tillverkningsår.

	A	B	C	Anmärkning
Språk generellt	All information ska finnas på svenska och följa myndigheternas skrivregler.			
Språk (text) utöver svenska	Inga krav på andra språk än svenska.	Den viktigaste informationen ska finnas sammanfattad på enkel svenska och på engelska. Arter anges med vetenskapligt namn och bildtexter finns översatta till engelska.	Information på svenska och engelska (och eventuellt ytterligare språk). Den viktigaste informationen (framför allt föreskrifter) finns också på lättläst svenska och gärna även som symboler.	
Språk övrigt	Inga krav.	Länk (QR-kod eller motsvarande) kan finnas till webbsida med information i text på engelska och finska och/ eller annat språk.	Den viktigaste informationen om området och från tematavlor finns inläst på svenska (och för områden i Gislaveds kommun även finska) på till exempel telefonsvarare eller webbsida som kan nås via telefonnummer, QR-kod och punktskrift.	Under förutsättning att det finns täckning för mobiltelefon och/eller mobildata i området. Länsstyrelsen är förvaltningsmyndighet med finska som minoritetsspråk.
Grafisk utformning	Grundläggande krav på layout.	Informationstavlan ska ha bra kontraster. Skyltningen ska inte innehålla betydelsebärande färgkombinationer som är svåra att uppfatta för den som är röd-grön färgblind.		
Karta	Stigar som är markerade i terrängen ska också finnas på områdets karta (och tvärtom). Stigar som också finnas med på områdets karta (och tvärtom).	Stigar som är markerade i terrängen ska också finnas med på områdets karta (och tvärtom). Uppgifter om sträcka och tidsåtgång på kartorna. Uppgifter om sträcka och tidsåtgång på kartorna, samt information om stigarnas lutning (maxlutning och sträcka).		För nivå "hög" kan med fördel de olika stigarna och platserna i terrängen namnsättas, av typen "Wibecksleden" för att hjälpa besökarna att hitta rätt.

Reliefkarta	Ska ej finnas.	Endast om det finns särskild anledning.	I anslutning till informationstavlan bör det även finnas en reliefkarta över området.	
Flera sinnen	Inga krav	Inga krav	Påminn besökare om att använda nyttja flera olika sinnen och hjälp besökaren att tolka andra sinnesintryck än syn och hörsel, till exempel att känna skillnad på doften hos olika trädslag, viltväxlar och så vidare.	
Utökad information	Inga krav	Vid behov kan information om föreskrifter som eldningsförbud och koppeltvång också anslås på stolpar längs leder, vid entréer, rastplatser, etcetera.	Information om föreskrifter som eldningsförbud och koppeltvång finns också anslaget på stolpar längs leder, vid entréer, rastplatser, etcetera.	Tänk på att vid behov också informera om sådant som hur man använder ett utedass, hanterar ved eller hur man installerar en app på telefonen.
Fysisk utformning	Inga krav	Skyltar ska placeras så att det är hårdgjord mark ända fram till skylten (den får inte stå "utanför kanten" av ett hårdgjort underlag). Centrum stående infotavla ca 140 cm ovan mark. Lutande (liggande) infotavla ca 70 cm ovan mark.		Se detaljer för mått och utformning i Naturvårdsverkets publikation "Friluftsanordningar – en vägledning för planering och förvaltning".

4. Besökaren ska ha möjlighet att hitta och orientera sig i området.

4a. Folder

	A	B	C	Anmärkning
Språk	Inga särskilda krav.	Om folder finns är den skriven på svenska med sammanfattningar på lätt svenska, engelska och eventuellt ytterligare språk. Arter är angivna med vetenskapligt namn i löptext och bildtexter. Bildtexter är även översatta till engelska.	Separata och mer utförliga folder finns på svenska, lätt svenska, engelska, tyska och eventuellt övriga språk (holländska, polska, farsi, arabiska, etc.)	Viktiga stigförgreningar bör vara namngivna med skylt i terrängen och motsvarande namn inskrivet på folderns karta.

5. Besökaren ska ha möjlighet att röra sig i området.

5a. Stigar och leder

	A	B	C	Anmärkning
Allmän tillgänglighet	Inga särskilda krav på tillgänglighet. Vissa partier av stigsystemet är eventuellt hårdgjort för att passa barnvagnar och möjligen äventyrliga rullstolspromenörer, men i så fall utan krav på maximal lutning.	I området ska det finnas minst en sammanhållen "kedja" av anordningar och upplevelser "anlända-parkera-gå på toaletten-röra sig inom området-uppleva-fika/rasta-återvända" som åtminstone är tillgänglig för rullstolar enligt aktuella minimikrav från Boverket/HSO (så långt det är möjligt på grund av områdets naturliga förutsättningar).	Förutom att det finns en servicekedja som är anpassad för fysisk tillgänglighet enligt nivå "B" ska det också finnas en servicekedja som är anpassad för minst en annan aspekt än fysisk tillgänglighet (kognition, syn, hörsel, etc.). Båda kedjorna kan, men behöver inte, ligga på samma plats i terrängen. Exempel på hög tillgänglighet längs leder: handräcke längs leden, täta bänkar att sitta och vila på. Ledstråk (stigar, ramper, broar, etc.) ska konstrueras så att de kan följas med teknikkäpp och ha tydliga kontraster.	
Skytning längs stigar/leder	Om det finns stigar utritade på informationstavlans karta så ska de också vara markerade i terrängen enligt NV:s rekommendationer.	Stigar och leder ska vara konsekvent markerade i terrängen enligt NV:s rekommendationer. Vägvisare (pilar) i stigförgreningarna. Eventuellt med avståndsangivelser i stigförgreningarna.	Stigar och leder ska vara konsekvent markerade i terrängen enligt NV:s rekommendationer. I alla stigförgreningar finns pilar som även anger avstånd till målet och namn/avstånd till närmaste parkerings-/angöringsplats. Punktskrift i stigförgreningar. Om det finns flera entréer, rastplatser eller större stigförgreningar: ge dem olika namn och märk ut namnen på både skyltar i terrängen och på kartor i folder och på informationstavlor.	För nivå C kan med fördel de olika stigarna få ett namn av typen "Wibecks-leden" för att hjälpa besökarna att hitta rätt.

Drift och underhåll sommartid	Stigar hålls röjda från nedfallna träd åtminstone en gång per år.	Stigar som inte hör till tillgängliggjord kedja besiktigas och hålls röjda från nedfallna träd etc. åtminstone en gång per år. Rullstolsanpassade stigar röjs inom en månad efter stormar eller annars vid behov och ska årligen kontrolleras så att de är funktionella (hårdgjord yta finns kvar, inga rötter som kommit upp, övergångar mot broar fungerar, etc.)	Stigar som inte hör till tillgängliggjord kedja besiktigas och hålls röjda från nedfallna träd etc. åtminstone en gång per år. Särskilt tillgängliggjorda stigar hålls fria från nedfallna hinder inom 5 arbetsdagar från upptäckt under lågsäsong och 2 dagar under högsäsong och ska årligen kontrolleras så att de är funktionella (hårdgjord yta finns kvar, inga rötter som kommit upp, övergångar mot broar fungerar, etc.)	Gäller endast de stigar och leder som markerats av förvaltaren och som ingår i förvaltarens uppdrag att sköta. Spontana stigar, omarkerade stigar, lågländsleder och andra stigar och vägar som förvaltas av andra ingår ej.
Drift och underhåll vintertid	Inget underhåll (snöröjning etc.) ska ske.	Särskilt tillgängliggjorda stigar behöver ej sandas eller hållas halkfria.	Särskilt tillgängliggjorda stigar och gångstråk ska hållas snöröjda, sandade eller annars halkfria. Preparerade skidspår ska hållas i gott skick.	Viktigt att gå ut snabbt med information om förändringar i tillgänglighet och service när det är snö.
Åtskillnad mellan trafikslag	Inga krav på åtskillnad, men om det är separata stigar/vägar så ska de vara skyltade för trafikslag.	Stigar som är anvisade och anpassade för rullstolar, personer med nedsatt syn, etc., ska inte samtidigt fungera som cykel- eller ridstigar.		Viktigt att skapa säkra miljöer för alla besökare.

6. Besökaren ska ha möjlighet att stanna till och uppleva området.

6a. Toalett

	A	B	C	Anmärkning
Toalett	Inga specificerade krav på tillgänglighet.	Om det finns en toalett i anslutning till parkering/entré och den toaletten går att nå med rullstol ska den också vara rullstolsanpassad.	Rullstolstillgänglig toalett ska finnas vid entré (parkering) och vid utflyktsmål (till exempel större rastplatser) som går att nå med rullstol. Toaletter ska kunna användas också av personer med nedsatt syn; tänk till exempel på att det ska vara tillräckligt ljusinsläpp.	Toalett kräver alltid att det finns regelbunden tillsyn och vanligen också avtal med tillsynsperson. Alla toaletter bör kompletteras med en "bruksanvisning" för att osäkra besökare som inte har erfarenhet av utedass ska kunna få reda på hur toaletten ska användas. Finns det toalett ska det också finnas möjlighet att slänga blöjor, bindor, etc. på rätt sätt.

6b. Rastbord, grill- och rastplatser

	A	B	C	Anmärkning
Krav på tillgänglighet	Inga specificerade krav på tillgänglighet.	Om det finns rastbord, rastplats eller grillplats i anslutning till parkering/entré, och rastbordet går att nå med rullstol, så ska också rast-/grillplatsen vara rullstolsanpassad.	Rullstolstillgängliga rastbord, rastbord och grillplatser ska finnas vid entré (parkering) och vid utflyktsmål (till exempel större rastplatser) som går att nå med rullstol.	

6c. Övriga anordningar, som utsiktsplattform, fågeltorn, vindskydd, soptunnor, källsortering och liknande.

	A	B	C	Anmärkning
Krav på tillgänglighet	Inga specificerade krav på tillgänglighet.	Alla anordningar som kan nås med rullstol bör också vara rullstolsanpassade.	Alla övriga anordningar som finns längs en anpassad led ska ha samma grad av tillgänglighet som leden, om det inte är uppenbart omöjligt (till exempel balansrep, klätterträd, osv.). Längs leder anpassade för synnedsetta ska till exempel artskyltar och likande på punktskrift finnas utplacerade, helst också kompletterade med audioguider/info per mobiltelefon etc.	
Tillsyn, drift och underhåll	Funktionen hos anordningar som förvaltaren ansvarar för ska kontrolleras åtminstone en gång vartannat år	Funktionen hos anordningar som förvaltaren ansvarar för ska kontrolleras åtminstone en gång varje år. Rullstolsanpassade anordningar kontrolleras inom en månad efter stormar eller annars vid behov.	Funktionen hos anordningar som förvaltaren ansvarar för och som ingår i tillgängliggjord kedja ska kontrolleras minst varannan vecka under högsäsong och varje månad under lågsäsong. Efter stormar och liknande händelser ska anordningarna kontrolleras inom 2 arbetsdagar under högsäsong och 5 dagar under lågsäsong. Funktionen hos övriga anordningar som förvaltaren ansvarar för ska kontrolleras åtminstone en gång varje år	Kontroll behöver inte nödvändigtvis resultera i omedelbar reparation. Eventuella åtgärder (reparation, utbyte, stängning, etc.) prioriteras utifrån tillgängliga resurser i separat plan.

6d. Utomhusutställning eller entréanläggning som beskriver många delar av områdets natur- och kulturvärden.

	A	B	C	Anmärkning

Tillgänglighet	Inga krav.	Nya anläggningar ska uppfylla generella krav på tillgänglighet (Boverkets regler, etc.) Befintliga ska åtminstone vara tillgängliga med rullstol.	Tillgänglig med rullstol. Innehåller åtminstone sammanfattningar på enkel svenska. Punktskrift. Audioguider eller information via mobiltelefon. Viss information även på engelska och andra språk.	
-----------------------	------------	---	--	--

6e. Guidning

	A	B	C	Anmärkning
Guidningens omfattning	Muntlig guidning	Muntlig guidning	Med viss framförhållning kan muntliga guidade turer på svenska och engelska ordnas, men även guidad tur på teckenspråk (med teckentolk), på minoritetsspråken (finska ett krav, men beredskap för också romani, jiddish, mäenkieli och samiska) eller med särskilt fokus mot personer med synnedättning. Obemannad guidning i form av applikation, telefonsvarare, eller liknande ska finnas på åtminstone svenska till de mest intressanta platserna i området.	

Bilagor:

1. Tabell över skyddade områden med förslag på målklasser för besöksanordningar och tillgänglighet, med mera.